

AMBT EN HEERLIJKHEID

MEDEDELINGEN VAN DE OUDHEIDKUNDIGE KRING
"RHEDEN - ROZENDAAL"

Lezing

Op Dinsdag 11 Oktober 1988
zal de heer drs. E. Elzinga
een lezing houden over
"Willem en Mary: koninklijke hoveniers"
De heer drs. Elzinga is werkzaam bij
het Rijksmuseum Paleis Het Loo.

Plaats: Eltheto, Kerk van de Hervormde Gemeente, Diepesteeg te De Steeg
Aanvang: **20.00 uur**
Entree voor niet leden: f 2,50

Voor deze lezing wordt **geen** aparte convocatie meer aan de leden toegezonden.

**Toelichting bij de lezing "Willem en Mary: koninklijke hoveniers"
door drs. E. Elzinga.**

Van jongsaf aan is Willem III vertrouwd geweest met de tuinen van Huis ter Nieuwburg, Honselersdijk en Huis te Bosch. Toen hij erfelijk stadhouder werd, openbaarde zich een grote belangstelling voor de tuinkunst, gepaard aan zijn passie voor de jacht.

Het waren zijn jachtverblijven Dieren, Soestdijk en het Loo die van de schitterende tuinen werden voorzien.

Mary deelde de belangstelling van haar man en stelde er genoeg in bijzondere plantensoorten te verzamelen.

Gauw werden de tuinen van de stadhouder in schaal en schoonheid door die van zijn hoveniers overtroffen.

Mededelingen van het bestuur

De Oude Jan

Mevrouw J .Kerkkamp-Smolters, Kerkstraat 2, Velp, tel: 085-647906, is in het bezit van enkele exemplaren van het boekje "De Oude Jan, geschiedenis van de vroegmiddeleeuwse kerk te Velp (G)", geschreven door wijlen haar man, in 1959 uitgegeven door onze Kring en sinds lang uitverkocht. Zij biedt die aan voor f 15,- per stuk. De opbrengst is bestemd voor de Stichting Vrienden van de Oude Jan. Wie het eerst komt, het eerst maalt!

Nieuwe leden:

de heer en mevrouw M.H.E.M. Bouyeure en H.A.L. Stalpers, Rozendaal

Voor aankondiging lezingprogramma 1988-1989:

- 17 november 1988 dr. G.B. Janssen - "Vestigingwerken langs de IJssel"
Velp - Gereformeerd Kerkelijk Centrum/zaal 4 -
Parkstraat 3a - aanvang 20.00 uur
- 15 februari 1989 mr. L.D. Aeijselts - "Notre-Dame en Sainte-Chapelle"
Velp - Gereformeerd Kerkelijk Centrum/zaal 4
Parkstraat 3a - aanvang 20.00 uur
- 28 maart 1989 jaarvergadering te Dieren
Onderwerp lezing wordt nader bekend gemaakt
Dieren - Ontmoetingskerk
Adm. Helfrichlaan 54 - aanvang 20.00 uur

(eventuele wijziging voorbehouden)

"Vorstelijke nagebuuren", bureu van de vorst, om welke bureu gaat het hier en om welke vorst?

In dit aan Willem & Mary gewijde jaar zal het niemand verbazen dat bedoelde vorst de koning-stadhouder Willem III is. Nu hebben Willem en Mary nogal wat bureu gehad, zowel in Nederland als in Engeland. Hier echter betreft het Gelderse bureu van de vorst. Al gauw denkt men dan aan iemand als Godard van Reede-Ginckel, heer van Middachten en Amerongen (de later Graaf van Athlone) of aan Arnold Joost van Keppel van de Voorst, graaf van Albemarle. Toch slaat de benaming "vorstelijke nagebuuren" niet op hen maar op de bewoners van kasteel Rosendael, Johan baron van Arnhem en Johanna Margaretha van Arnhem.

Johan van Arnhem

De koning-stadhouder en zijn vrouw waren goede vrienden van de van Arnheims. Het is Mary zelf die uit Hampton Court aan baronesse van Wassenaar Obdam schrijft dat, hoewel het goed toeven is in Londen, er een aantal gemakken zoals in Dieren ontbreken en ook "une aussi bonne voisine que Mad. de Rosendalle" (een zo goede buurvrouw als mevrouw van Rosendael). Trouwens in de brieven van de koningin aan baronesse van Wassenaar Obdam duikt regelmatig de naam op van de vrouwe van Rosendael: "Je vous puis assurer ecore qui j'eusse esté fort aise de vous avoir vue avec Mad. de Rosendale" (ik kan u nog verzekeren dat het mij zeer veel plezier gedaan zou hebben om u en mevrouw van Rosendael te zien) en "Quand vous voyez Mad. de Rosendale songez un peu ensemble a moi" (als u mevrouw van Rosendael ziet denk samen een beetje aan mij).1) "Vorstelijke nagebuuren", de van Arnheims worden zo genoemd in het

gedicht, "Eensame aanspraak aan den beroemden Rosendael". Dit gedicht, geschreven naar aanleiding van het overlijden van "Eng'lands Koningin" besluit een boekje van Johannes d'Outrein.2). Het boekje met de wijdlopige titel "De kerk in den rouw getroost over het smertelijk en weergaloos verlies, haar toegebracht, door het onverwagt en droevigst afsterven van de Alderdoorlugtigste, grootmagtigste Vorstin Maria, Koningin van Engeland, Schotland, Vrankrijk en Yrland, Beschermster des geloofs", bestaat voor het grootste deel uit een "leer-reden", een preek. De preek werd door dominee d'Outrein gehouden op zondag "den 13/23 van Louw-maand MDCXCV"3) (januari 1695), enkele weken nadat "de voortreffelijkste der Koninginnen" op Kensington "in den Heere ontslapen" was.

D'Outrein draagt het boekje op aan "Mevrouw Janna Margarita van Arnhem" en aan haar zuster "mevrouw Elisabeth van Arnhem", want zo zegt hij in zijn opdracht: "De

Gelegenheid, by welke ik dese leerreden heb uitgesproken, deed my terstond aan Uw HOOGED. denken MEVROUW van ROOSENDAAL, als dewelke de eer en genade gehad hebt, van Hare Majesteit, onstervelijker gedagtenis, grootelijks geagt ende gelieft te zijn. Het welk in soo veel verkeeringen met Hare Majesteit, gedurende Desselfs verblijf in dese Landen ten overvloede gebleken is; alsmede, wanneer U HOOGED: benevens desselfs GEMAAL, op ernstige begeerte des Konings, naar Engeland overgescheept van Hare Majesteit met ongemeene bewijsen van gunst en nedrige toegenegenheid is ontvangen geworden; weinig vermoedende, dat den Opperkoning den levensdraad van die Hoogstdierbare Koningin soo kort beschoren had".

Enkele jaren voor het overlijden van koningin Mary hadden Johanna van Arnhem en haar man inderdaad een zesweeks bezoek aan Hampton Court gebracht. In de levensbeschrijving van Johan van Arnhem vertelt d'Outrein dat de van Arnheims in oktober 1692 "met den Koningk William de III" zijn "overgegaan naar Engeland; hebbende op aanhoudende begeerte van die deftige Koninginne MARIA, de Vrouwe van Roosendaal die reyse mede moeten aannemen; van haar Sy, na ses weken vertoevens, overlaaden van gunstbewysen en geschenken van die beyde hoogloflyke Majesteiten, in gezondheid (hoewel niet dan na uitgestaan gevaar op de zee) op Roosendaal zyn wedergekeert".4)

Het is de laatste maal geweest dat de vrouwe van Rosendael en koningin Mary elkaar hebben kunnen spreken. Voordien ontmoetten de beide dames elkaar regelmatig en had Mary bij Johanna van Arnhem "Haar gemoed in openhertige en stigtelijke samensprekingen menigmaal uitgeboesemd; insonderheid wanneer Deselve, by de onderneming van de verlossing van Kerk en het Rijk van Engeland, meer als eens met tranen in de ogen betuigde, hoe seer Hare Majesteit, van twee zijden gedrongen, sig t'eenemaal aan het belang der Kerk Gods had opgeofferd, en dat het geen Kroon nog Rijksstaf was, die Haar toelachte, maar dat het Haar enkel te doen was om het voordeel van het Koninkrijk van Jesus en het Gemeenebest te bevoorderen".5)

Na haar vertrek, in 1688, naar de "Overzeesche Rijken" heeft koningin Mary Nederland niet meer teruggezien. Toen zij haar gedachten niet meer kon uiten in gesprekken met de vrouwe van Rosendael deed zij dit voortaan in brieven. D'Outrein vertelt dat koningin Mary zich "niet selden placht uit te laten" aan Johanna van Arnhem "door seer gemeensame brieven" daarbij blijk gevend van "haare tedere liefde" en dat "met nedriger uitdrukkingen als men van so Grooten Persoonagie verwagten souwde".6)

Een van de al eerder genoemde brieven van koningin Mary aan baronesse van Wassenaar Obdam begint dan ook met de mededeling: "Je viens d'escrire `a Mad. de Rosendalle cette lettre" (Ik heb zojuist deze brief aan mevrouw van Rosendael geschreven.....).7)

Het is niet "deze brief" uit 1690 die zich in het huisarchief van Rosendael bevindt, maar een andere, eerdere brief. Een schrijven dat Mary enkele maanden na haar kroning naar Rosendael zond. Het is een lange brief waarin zij haar hart lucht of, om met d'Outrein te spreken, zich uitboesemt.

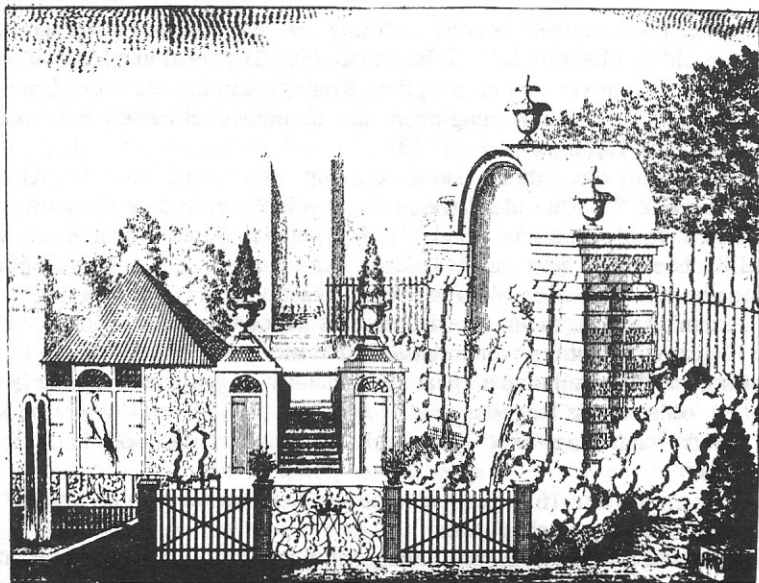
Dit schrijven van 30 juni en 10 juli 1689,8) wordt getoonzet door de woorden van psalm 42 waarmee het begint en eindigt: "Wat buigt gij u neder, o mijn ziel en zijt gij onrustig in mij?". Koningin Mary vertelt hoezeer zij naar Holland verlangt: "happy for my soul had I mett with no more kindness in Holland". Zij vergelijkt zich met de vrouw van Lot: "God has brought me out of Holland. I too often look back to that dear place. I remember the ease and satisfaction I enjoyed which I shall never find here". Verlangt de vrouw van Lot terug naar de "wickedness of Sodom", Mary schrijft dat zij van Holland hield vanwege "the piety I found in so many persons there" en zo gaat zij verder "there I could serve my God as much as I would. no wordly considerations nor state kept me from it. but alas here I am hindered all that is good. nothing but vanity & vexation of Spirit. I meett with little else". De

brief gaat verder op 29 augustus. Allerlei bijbelse zaken komen aan de orde. Mary is van mening dat zij te veel met wereldse zaken bezig is: "the world it is has gott into my heart. vanity of vanitys". Zij vindt dat zij haar tijd ijdel gebruikt, haar "Eternal interest" verwaarloost en dat voor "a short transistory nothing".

Doortrokken van dit vanitas-denken is ook een gedichtje van "Queen Mary her own hand" ("De hant van de Koninginne Maria"). Dit gedichtje vergezelde waarschijnlijk een haarlok van koningin Mary die zij schonk aan de vrouwe van Rosendael ("Cheveux de la Princesse d'Orange, donnés `a Madame de Roosendael").⁹) Het gedichtje luidt:

why should I to my own will pretend
& not with patience condesend
to what so ever pleasses god
whether his favor or his rod
for I am certaine he knows best
what in the end will give me rest
consider this then o my soull
& by gods law thy will controull
set ondly god before thine eys
& do not with the world advise
despise it & its vanitys

Godsdienstige zaken lagen de koningin blijkbaar na aan het hart. Geen wonder dat Jan van Arnhem zijn "Schriftmatige gedagten over de Historie van het lijden en sterven van onse Heeren, Jesus Christus"¹⁰) aan haar opdraagt. Daar dit werkje in het Nederlands geschreven was, schrijft van Arnhem op 12 december 1694 aan Mary dat hij hoopt dat het haar "niet onaangenaam moge zijn, dat het selve in onse Nederlantse tale geschiede; want Uwe Majest. heeft die eer aan de selve gedaan, datse die niet alleen volkomentlijk heeft gelieven te leren, maar ook niet ongeern deselve te horen en te spreken". Doch toen van Arnhem het "so gereet" maakte om het "over te zenden" overleed koningin Mary. Hij besluit het in

*Grot van Rozendaal. op zyde, achter bij de Vischvijver
uit: Atlas P. Schenk*

dichtvorm geschreven werk alsnog naar Engeland te sturen en neemt dan de "vrijheid", zo schrijft hij Willem III, om "hetselve soo als 't hier nevens gaat" aan de koning op te dragen. Behalve godsdienstige zaken waren er nog andere onderwerpen waarin zowel de van Arnheims als het koninklijk paar geïnteresseerd waren. Willem en Mary hadden een grote liefde voor tuinen en planten. Ook de heer en vrouwe van Rosendael hadden veel belangstelling voor tuinen. Dat er door hen over dit onderwerp gesproken werd kan men rustig aannemen, zeker tijdens een wandeling "in de thuynt tot Loo" of gedurende een bezoek van de prins en prinses van Oranje aan het "wijjdberoemde Rosendaal".

Rondom kasteel Rosendael had Johan van Arnhem tuinen laten aanleggen.

Vanuit de "Groote zael" van het kasteel keek men op een terrassenaanleg met franse parterres of loofwerken (ongeveer daar waar zich nu de schelpengalerij bevindt).¹¹⁾ Loodrecht op de lengte-as van deze tuin, de as van symmetrie, liep een kanaal. Aan dit kanaal stond, vanuit het kasteel gezien rechts, het "Koninginne-kabinet" of "Hof-kabinet van mevrouwe van Rosendaal". Het kabinet was van binnen geheel versierd met schilderijen en het bevatte een kostbaar, uitgebreid servies, door "de groote Koningin Maria" vóór haar vertrek naar Engeland geschonken. Een servies waarover d'Outrein schrijft:

"Al wat men by en op een tafel heeft te setten,
Is hier van porcelein: Een koelbak en lampetten,
Veel schotels, groot en klein, vier arremkandelaars,
En and're, die men set op tafel met een kaars,
Sout, suiker-, peper-vat, geen lepels uitgesondert,
En wat den huisraad eyscht: soo dat sig elk verwondert,
Der fraaje vinding, meer dan om de Delftsche konst,
Die in dit proefstuk blykt van Koninginnes gonst".¹²⁾

Koningin Mary was een liefhebster van Oosters porselein en lakwerk en Delfts aardewerk. In haar Nederlandse en later in haar Engelse appartementen stonden vele exemplaren uitgestald. Na haar komst naar Engeland in 1688 ontketende zij zelfs een verzamelwoede op dit gebied.

In het "Roosendaalsch kabinet" bevond zich nog een andere herinnering aan de koningin namelijk een beeld met het opschrift "L'Incomparable". Dit beeld van Mary was "soo weêrgaloos in schoont, als in verstant en deugd en Koninglyken luister, voor Haare glory al de glanssen worden duister van Koninginnen, die d'aaloudheid heeft geroemt, en op de naamlyst van de Puik-Heldinnen noemt".¹³⁾

Het kanaal waaraan dit kabinet stond ontving zijn water uit de "Grott met de Hartshoofden". Deze "hartshoofden" waren de geweien van de door de koning-stadhouder geschoten herten. Kabinet en grot stonden vlak bij elkaar. Samen vormden zij als het ware een koninklijke hoek in de tuin van Rosendael. Dit werd nog eens onderstreept door de bekkende initialen van Willem en Mary in het hek naast de grot (zie afbeelding).

De contacten van de van Arnheims met de koning-stadhouder dateerden uit de zeventiger jaren van de 17e eeuw. D'Outrein vertelt dat de "Hr Prince van Oranje" Willem III in 1674, na zijn aanstelling tot "Erf-Stadhouder" naar Gelderland was gekomen "om, na het uittrekken der Franschen, order op de Regeeringe te stellen" en dat hij toen de heer en vrouwe van Rosendael heeft "begunstigt met syn verblyf aan hun Huis, soo te Arnhem als op Rosendaal".¹⁴⁾

Johan van Arnhem werd in 1674 gedeputeerde van het kwartier van de Veluwe en een jaar later richter van Arnhem en veluwezoom.

Tien jaar later wordt hij door Willem III "begunstigt met het Extraordinaris Raatsheerschap van het Ed: en weerde Hof des Forstendoms Gelre en Zutphen".¹⁵⁾ Johan van Arnhem kan beschouwd worden als degene die de belangen van de koning-stadhouder in het gewest

Gelderland behartigde. Hij genoot het vertrouwen van Willem III. Hoe van Arnhem reageerde op het in hem gestelde vertrouwen moge blijken uit een van zijn brieven aan de koning als hij schrijft: "Sire, De eer van Uwe Majesteys scryvens van den 21st. Januarii, oude stijl, hebbe ick op den 29 derselver met alle schuldige respect ontfangen, waervoor mijn vrouw en ick Uwe Majst. seer demoedich bedancken, soo omdat Uwe Maj. ons gelieft te honoreren met derselver orders als wel in het bysonder, dat Uwe Majst. ons de genade gelieft te doen van ons toe te vertrouwen, tgeene Uwe Majst. gelieft. dat secreet sal gehouden werden, waerin Uwe Majst. soo gerust can sijn, dat wy in alle oprechticheyt versekeren, dat wy in desen, en oock in 't meeste of minste, 't geene Uwe Majst. oyt of out aen ons soude gelieven te fieren, noyt aen yemant in de werelt, yets daervan sullen reveleren als alsdan en aen wie Uwe Majst. selver sal goetvinden" ...16)

Dat Willem III op de van Arnhems gesteld was kan goed geillustreerd worden met het volgende fragment uit een brief van de koning aan van Arnhem "... U Ed. kan verseeckert syn dat ick alle occasie sal waernemen om aen deselve en de familie teekenen van mijn genegentheyt te geven. Ick kan U Ed. niet genoegh seggen hoe seer ik naer de veluwe verlang, meer als het betaemt, ick hoop met Gods hulpe U Ed. in 't korte, daer te sien, en particulierlyck op den Rosendael neffens de Vrouw van 't Huys en gansche familie die ick alle heyl en zeegen toe wensche met verseeckering van continuatie van mijn opregte genegentheyt. William R."17)

Het is begrijpelijk dat de d'Outrein in een opdracht aan van Arnhem zegt dat deze de eer en het aanzien dat hij geniet niet alleen te danken heeft aan zijn adellijke geboorte en aan zijn vele ereambten, maar ook aan "het groot deel dat Uwe Hoog'Edelheid besit in de gunste van den Grootmagtisten Koning WILLEM". 18)

Is koningin Mary na haar kroning niet meer teruggeweest in Nederland, de koning daarentegen kwam regelmatig naar Nederland. Enerzijds vanwege staatszaken, anderzijds om te jagen op zijn geliefde Veluwe. Ook op Rosendael kwam hij graag jagen. De al eerder vermelde geweien in de "Grott met de Hartshoofden" getuigden daarvan. In d'Outreins "Wegwijser" leest men:

"Drie herte-kroonen in het midden staan te pronk,
Elk draagt syn opschrift, wen syn Majesteit het vong
met synen jagstoet, in de Roosendaalse stroomen,
Daar het, tot syn bebouwd, syn loop had ingenomen,
Van welker een ik self aanschouwer ben geweest"

De gebeurtenis waar d'Outrein op doelt beschrijft hij in het gedicht de 'koninglijke Hertejagt'.19) Op 9 september 1697 ziet d'Outrein de koning "ter Jagt opstygen" bij het "Klarenbeeksche Bosch". Aangezien het jagen hier niet lukt moet "de Vorst sig keeren naar 't Presikhaafsche hout" waar hij meer succes heeft. Al spoedig ontdekt men een hert en de koning zet, "met al syn Jagtgestoet", de achtervolging in. "Flux als een blixem syn se uit ons gesigt verdwenen" zegt d'Outrein. De toeschouwers begeven zich daarna "op 't geluid der Klok van Roosendaal, die ons het sein deed van 't bereidde middagmaal" naar het kasteel. Als d'Outrein na de maaltijd "sit in een der Roosendaalsche hoven" wordt zijn aandacht getrokken door hoorngeschal. Opstaand ziet hij hoe het "vermoeyde" opgejaagde hert in de vijver vlucht. Daar wordt het tenslotte met een dolkstoot gedood en vervolgens "gesleept naa 't land, daar het voor 's Koning oogen, ontweyt wordt, en de huid van 't lighaam afgetogen".

Een paar jaar later heeft de jacht voor de koning een minder aangenaam verloop. Het is opnieuw d'Outrein die ons een beschrijving geeft van "een voorval dat syne Majesteit de Koning van Groot Brittanje, gehad heeft in het Roosendaalsche bos, op 10/20 Aug. 1699". De koning reed daar met "syn stoet ter jagt" op het zelfde moment dat d'Outrein er bezig

was met het gedicht "Op de Byenstal in den Moeshof". Toen de jachtstoet van de koning hard rijdend "door het Roosendaalse Bosschaadie, syn loop nam", gebeurde het dat 's koning's paard "vol leven en Couragie, by toeval eene korf omverv' trad met syn voet". 20) De gevolgen laten zich raden. De koning en zijn paard werden omzwermd door bijen, maar iedereen schoot te hulp en het liep goed af.

Dat Johan van Arnhem de koning het verblijf op Rosendael zo aangenaam mogelijk trachtte te maken blijkt wel uit een schrijven aan de koning waarin hij hem meedeelt dat men op Rosendael bezig is een stal te bouwen die plaats zal bieden aan zestien paarden. Een stal die vooral gebouwd werd, zo schrijft van Arnhem "om beter commoditeyt aan Uwe Majest's

Het "Koninkshuisje" op de Koningsberg.

peerden te geven".21)

Even buiten het park, op de Koningsberg, werd later nog een "Lusthuis" gebouwd. Een "Lustprieel" waar men na de jacht kon uitrusten. Dit gebouwtje, "door 'sKonings gunst gestigt", was achtkantig, "rondom met spiegelglazen, de wand met hout bekleed". Binnen in het lusthuis leidde een eiken wenteltrap naar het dak. Boven op het dak stond een "Coupel". Op dat dak kon men rond de "Coupel" lopen en van het uitzicht genieten.

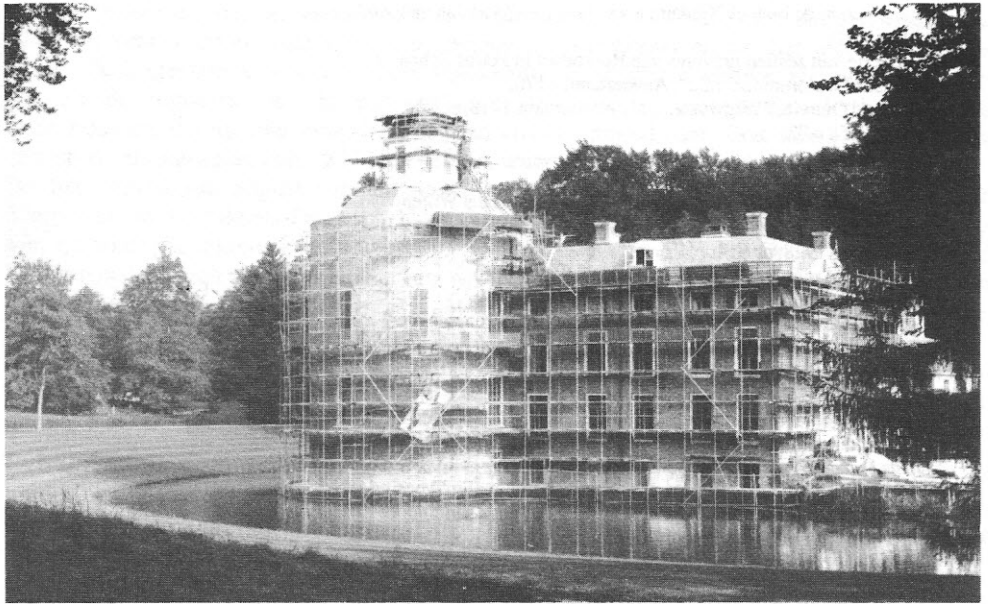
Ook "praalde" daar het "Koninglyke Wapen" van wit albast.

Bevond zich in het Roosendaalsch kabinet een beeld van de koningin, in "'sKoninks Lusthuys" stond voor de schoorsteen "een beeld, van Koning William, waar in syn wesen speelt".

De koning heeft hier niet meer kunnen uitrusten na het jagen. Hij overleed "eer 'tlusthuis was voltooit".22)

Het lusthuis was geen lang leven beschoren. Het gebouwtje werd afgebroken maar de "Coupel" bleef gespaard en kreeg een plaats op de toren van het kasteel. Later werd zij daar ook afgebroken.

Bij restauratiewerkzaamheden aan het dak van de toren in 1980 werden de fundamente van de "Coupel" teruggevonden. In het kader van de totale restauratie van het kasteel wordt

Het plaatsen van de lichtkoepel op de toren.

deze lichtkoepel nu weer op de toren geplaatst.

Noem het een coïncidentie, toepasselijk is het wel dat juist gedurende het Willem&Mary jaar de "Coupel" van "'s Koninks Lusthuys" herrijst op de toren van kasteel Rosendael als een , nu hopelijk blijvende, herinnering aan de vriendschap van de koning-stadhouder en zijn vrouw met hun burens, de heer en vrouwe van Rosendael!

NOTEN

1. Lettres et memoires de Marie Reine d'Angleterre épouse de Guillaume III, La Haye, 1880, p. 116, p. 134 en p. 119
2. Johannes d'Outrein (1662-1722) was predikant te Arnhem van 1691 tot 1703. Hij werd beschouwd als een geleerd man. Er is nogal wat werk van hem in druk verschenen. Ook een aantal van zijn preken, vaak gewijd aan nationale gebeurtenissen, werden uitgegeven.
d'Outrein was bevriend met de van Arnheims en kwam regelmatig op Rosendael. Hij droeg een aantal van zijn werken op aan zowel Johan van Arnhem als Johanna Margaretha van Arnhem.
3. Het gebruik van twee data, 13 en 23, heeft te maken met de kalenderverbetering van 1582. Lange tijd, meer dan een eeuw, worden "oude stijl" en "nieuwe stijl" naast elkaar gebruikt. De beide data worden dan als breuk geschreven waarbij vaak (doch niet altijd!) de nieuwe stijl in de noemer komt te staan.
4. Johannes d'Outrein, Eene korte beschrijving van den Leevens-loop van Hoogwelgebooren Gestrengen Heere Johan Baron van Arnhem, opgenomen in de derde druk van d'Outrein's "Wegwyser door de Heerlykheid Roosendaal", Amsterdam, 1718
5. Johannes d'Outrein, De kerk in den rouw, Amsterdam 1695, Opdragt.
6. Idem
7. zie noot 1, p. 121
8. Rijksarchief Arnhem (Huisarchief Rosendael no. 1972)
9. idem

10. Opgenomen in de bundel "Gedagten van Gedigten" van Jan van Arnhem, Leyden, 1707
11. Zie de serie van zestien gravures van Rosendael in Petrus Schenk's "Paradisus Oculorum.....", Amsterdam, ±1702.
12. Johannes d'Outrein, "Wegwyser.....", Amsterdam 1718, p. 20.
13. idem, p.21 en p.22
14. zie noot 4
15. idem
16. N. Japikse, Correspondentie van Willem III en van Hans Willem Bentinck, Eerste gedeelte: Het archief van Welbeck Abbey, deel II 'sGravenhage 1928, nr 619.
17. Rijksarchief Arnhem (Huisarchief Rosendael no. 1996) Schrijven uit "Hamptoncourt den 11/22 juni 1700".
18. Johannes d'Outrein, Proefstukken van Heilige Sinne-beelden, deel I, Amsterdam, 1700, Opdragt aan Johan Baron van Arnhem.
19. Verschenen als "Aanhangsels van de Roosendaalsche vermakelykheden" in de derde druk van d'Outrein's "Wegwyser", 1718.
20. Johan d'Outrein, Roosendaalsche Vermakelykheden" , met een Geestelyk oog Beschouwd; in Digtmaat gesteld, Amsterdam, 1700 Het gedicht " Op de Byenstal in den Moeshof" verscheen alleen in deze eerste druk. In de tweede druk van 1713 nam d'Outrein het nog in zijn "Voorreden" op. Vanaf de tweede druk wijzigde hij de titel die voortaan luidde: "Wegwyser door de Heerlykheid Roosendaal, ofte, de Roosendaalsche Vermakelykheden met een geestelyk en zedelyk ooge beschouwt en in Digtmaat gesteld". Aan de derde druk van 1718 werden de gravures van Schenk als illustraties toegevoegd.
21. zie noot 16, nr. 623
22. Johannes d'Outrein "Wegwyser", Amsterdam, 1718, p. 46.

NOGMAALS HET ERVE 'DE BEEMT' TE WORTH-RHEDEN door J.W. Breukelaar

In het artikel van de Hr. Adr. Kolkman (1) over "de Beemt" wordt aangegeven, dat er wat de gegevens over dit erf betreft, een stille periode bestaat van rond 1425 tot 1700. Hopelijk kunnen de volgende gegevens een tipje van de sluier oplichten. Deze gegevens kwamen aan het licht - en hoe vaak komen we deze soort toevalligheden niet tegen - bij een onderzoek naar de herkomst van de familienaam Breukelaar.

In 1559 diende voor het Hof van Gelre een proces met als inzet het bezit van het "guet ten Bremt" (2) en zoals uit andere stukken blijkt, wordt hiermee het goed "ten Beemt" bedoeld en berust de spelling in het procesverslag op een verschrijving. De partijen zijn: Cost(us) Broeckeler contra Lutgert Coninks, zijn stiefmoeder. Voor de duidelijkheid lijkt het gewenst eerst de mensen in het kort bestek ten tonele te voeren en dan de lotgevallen van het goed antegeven.

Werner Broeckeler, te Arnhem wonende (3) huwde met Sophie van Homoet, de weduwe van de heer Taetz, van wie zij 3 kinderen had, nl. Johan, Hendrick en Griet Taetz. In haar 2e huwelijk met Werner Broeckeler kreeg zij nog 4 kinderen: Cost(us), Beel, Lyesbeth en Geertken. Na het overlijden van Sophie gaat Werner een 2e huwelijk aan met Lutgert Conincz. Als Werner in 1557 sterft, zijn er uiteindelijk voldoende aanknopingspunten voor een erfeniskwestie.

In het gebruikelijke wijdlopende procesverslag wordt in de "aenspraeck" en repliek door

Costus benadrukt, dat het gebruikelijk is in het kwartier van Veluwen, dat een vrij herengoed bij versterven en vererven op de oudste zoon overgaat en dat het niet wordt opgedeeld. De bijgevoegde processtukken, gewaarmerkte en getrouwelijke gecopieerde extracten uit de registers van de Registerkamer te Arnhem, dienen om de bewering te onderbouwen, dat het hier inderdaad om een vrij herengoed gaat. Ook wordt een copie van een open erfingescheid uit 1533 overgelegd, waaruit we het volgende vooraf weergeven.

Na het sterven van Sophie van Homoet (1532) vond er een erfingescheid plaats tussen Werner en de 3 kinderen Taetz, uit het eerste huwelijk van Sophie. Deze voorkinderen erven gezamenlijk inkomsten uit huizen in Arnhem "aen den Cleynen Oirt", Beckerstraet en achter Roedenborch gelegen. Ook erven zij het goed Homoet, hetgeen hun moeder van haar vader Henrick van Homoet had geerfd. Werner (en zijn kinderen) erven de andere goederen, maar de eigendom van de 2 huizen achter Roedenborch evenals van de schaarweiden in het Arnhemmer broek, wordt gedeeld. En met deze definitieve scheiding zal voorgoed geen wederzijdse aanspraak meer gelden - het stuk wordt bezegeld met 4 afhangerende zegels in groene was. De inhoud van de 4 andere processtukken is als volgt.

Extract A. Uitvoering worden de antecedenten van Derick Lenaertzsoin vermeld, die als hulder met het goed "then Bemth" is beleend (\pm 1521), diverse uitgangen worden vermeld, o.a. aan het kapittel van St. Peter te Utrecht(4). het goed staat in die tijd ook bekend als "vrouw Broickelers guet".

Extract B. Hieruit blijkt dat Costus zich in 1557 na de dood van zijn vader en nu in 1558 weer gepresenteerd heeft bij de Registerkamer voor registratie als eigenaar van het goed "den Beempt".

Extract C. Een cedul uit het Register van 1549, waarin geregistreerd staan diverse uitgangen en waarin kortelings worden weergegeven de resp. eigenaren: Bartolt ten Beempt(!), dan Bruijn Jan en nu Werner Brueckeler. (zie copie-fragment)

Extract D. Een akte opgemaakt in 1559, het jaar waarin het proces plaats vond, waaruit duidelijk wordt, dat op verzoek van Lutgert Coninx, haar stiefzoon Costus wordt gehoord door de kanselier van het Hof, waarna de voorlopige beschikking wordt getroffen, dat partijen hun op schrift gestelde en onderbouwde argumenten zullen uitwisselen en dat over enkele maanden het Hof hiervan kennis genomene hebben, een oordeel zal vellen, waarbij partijen "middelertyt dit twistige guedt half en half sullen gebruyken".

In het procesverslag zelf, wordt in het 4e artikel van de repliek van Costus als terloops weergegeven, dat het goed "ter Beemt" door zijn vader Werner weer van diens vader Wolter Bruijckeler geerfd is en waar een herengoed ondeelbaar is, vindt hij de aanspraken van zijn stiefmoeder "frivoel, onwarachtig ende zeer absurd".

De plaatsbepaling van het "ter Beemt" die tot nu toe is gevonden, is te vaag:....."Werner heeft eene deel eyckenholtz voir ende nae op die zaelwere langhz den kempe gehouwen ende vercoeft".....

Dit zal destijds in 1530 wel door Wortredeners zijn opgemerkt, voor ons blijft het een gissen of die zaelwere de huidige Lentsesteeg is geweest.

- 1) Zie art. A. Kolkman in A&H nr 78
- 2) R.A. Geld. C.P.H. 1559, nr. 32.
- 3) R.A. Veluwe, Gerichtssignaaf nr. 35, (1527).
- 4) idem

geuunt vnde nae ontfangy heeft, vnd mit
der seuer cedulle heeft vnd gemit vüsch
mit d' xpusis d' xpusis vich vñ dan lauch
ontfangy !

Abort Leden

Bartolt key Bempt hang gude key
Bempt / alleer Binnig key m' bberner
bünckerer !

To bygged	_____	ijm oelde gij
To bodetion	_____	ij bodetion
To Beringe	_____	ij blausg

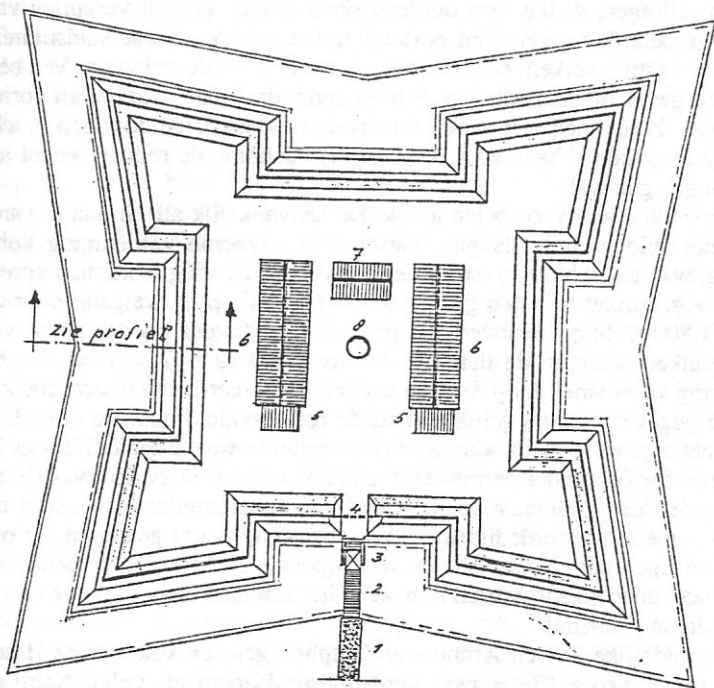
Hier buy to d'art Buntink
in ontfang op vüschgeuing
ij goet a ij goet

Vertragert alsom vnd geollationert
vünd die vüsch cedulle, vnd beuonden daer
mude vüschcedulle Bijn mij 5.

Bijbete
M + M

Vroeg 17e-eeuwse vestingwerken langs de IJssel onder andere in het Ambt Rheden.
door ing. J.R. Agema.

Meer dan drie en een halve eeuw heeft de rivier de IJssel een rol gespeeld bij de militaire verdediging van centraal Nederland, aanvankelijk de Republiek der Zeven Provinciën, na 1813 het Koninkrijk der Nederlanden. Het begin kan gesteld worden omstreeks 1580 d.w.z. na het sluiten van de Unie van Utrecht in 1579; oorlog met Spanje, de 80-jarige oorlog, was toen al twaalf jaar aan de gang. In Unie-verband werd sindsdien de te volgen militaire stra-

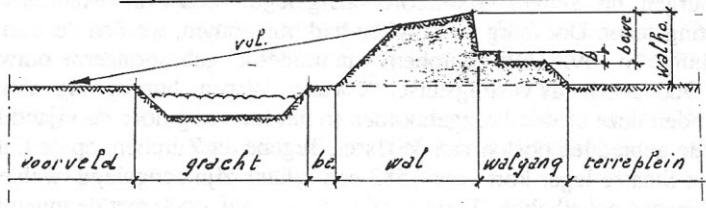
Schans
Een zelfstandig, varden verdedigingswerk, van of tijdelijke of permanente aard, dat van zeer uiteenlopende vorm kan zijn. Mevinstaande afbeelding toont een vierhoekige, gebastioneerde schans volgens het Oud-Nederlandsche fortificatie-stelsel, dat gedurende de periode 1675-1675 gangbaar was.

Verklaring:

[Symbol]	gracht
[Symbol]	berm
[Symbol]	vuurlijn
[Symbol]	walhoogte
[Symbol]	wal
[Symbol]	terrein

1. toegangsweg
2. vaste brug
3. ophaalbrug
4. afsluiting; poort, ijmel of dg.
5. muurlijn voor front, vuur enz.
6. salvolten, logies
7. communikatieweg
8. waterput

Profiel van het aardewerk van de schans

b. = banket
bowe. = borstwering
walho. = walhoogte
be. = berm
vol. = vuurlijn

tegie (meer) centraal geregeld en zou de strijd tegen Spanje niet langer provincie- of zelfs stadsgewijs gevoerd worden. De provincien Holland, Utrecht en Gelderland voor wat betreft Betuwe en Veluwe, streefden naar het verkrijgen van door "breede stroomen" beveiligde "frontieren" (=grenzen) i.c. voor Gelderland Waal, Oude Rijn (het Pannerdens Kanaal bestond toen nog niet) en IJssel.

Een primaire militaire doelstelling was dan ook het beheersen van deze rivieren in de meest ruime zin: beletten van vijandelijke scheepvaart en overschrijden door de vijand, voorkomen van sabotage aan waterkeringen en waterafvoer. Het stond de Staten-Generaal, met als voornaamste militaire adviseur de Kapitein-Generaal van het Staatse Leger, Prins Maurits, toendertijd reeds klaar voor ogen dat genoemde doelstelling slechts haalbaar zou zijn wanneer de rivieren door middel van een aaneengesloten keten van vestingswerken beheerst kon worden.

Welke waren nu deze vestingwerken? In de eerste plaats, als kernen, de aan de rivieren gelegen vestingsteden met hun sinds de tweede helft van de 16e eeuw doorgaans toepaste, gebastioneerde aarden omwallingen, welke toen de defensieve functie gingen vervullen van de niet meer tegen het verbeterde vuurgeschut bestand zijnde, middeleeuwse stadsmuren. Daarnaast als zelfstandige vestingwerken, de schansen en de kleinere, de redouten. Van beide laatstgenoemde werken geven de afbeeldingen de lezer een indruk voor wat betreft vormgeving en inrichting ervan. Zoals men ziet waren schans en redoute beide door een gracht omringde, aarden omwallingen; de schans voorzien van (4) bastions, de redoute enkel als een in vierkantsvorm aangelegde wal.

Het profiel van de aardewerken was voor beide gelijk. De aanvankelijk alleen met (zware) musketten, later ook met veldgeschut (slangen, kartouwen) gevoerde verdediging vond plaats vanaf de walgang, waartoe schutters, ten einde over de borstwering te kunnen vuren, noodgedwongen op het z.g. banket moesten gaan staan. Waren zij op de walgang door de 5,5 à 6 voeten (1,65 à 1,80 m.) hoge borstwering tegen vijandelijk vuur gedekt, zulks was niet het geval op het banket, waarvan de dekking 4,5 voeten (1,35 m.) bedroeg. Bij de schand was de verdediging voornamelijk op de bastions geconcentreerd, van waaraf flankerend vuur kon worden afgegeven, een mogelijkheid die de redoute niet bood. De inrichting van het binnenterrein, het z.g. terre-plein, van schans en redoute was afhankelijk van de omstandigheden o.a. het meer of minder permanente karakter van het werk. Zo was de afgebeelde schans bedoeld als een duurzaam vestingswerk; de rivierenredoute moest in dit geval dienen om er een gemetselde, verdedigbare observatietoren, reduyt genoemd, in onder te brengen. In het spraakgebruik en zelfs ook in ambtelijke stukken werden de benamingen redoute en reduyt vaak door elkaar gebruikt en werd het samenstel van redoute en reduyt doorgaans enkel redoute genoemd.

Beschouwen we nu het zuidelijke, tussen Arnhem en Zutphen gelegen vak van de IJssel, dan was de inrichting van de vroeg 17e eeuwse verdediging daarvan als volgt. Nabij de toenmalige, veel noordelijker gelegen splitsing van Rijn en IJssel was bereids ca. 1580 op last van de Staten (-Generaal) aan de linker oever van de IJssel, in de Kleefsche Waard, tegenover het oude Malburgen, de "schans "IJsseloord" aangelegd. Toen Prins Maurits vervolgens in 1591 de vestingsteden Doesburg en Zutphen had ingenomen, werden deze in de jaren 1607-1610 (Doesburg) en 1592-1605 (Zutphen) van moderne, gebastioneerde omwallingen volgens het z.g. Oudnederlands vestingstelsel voorzien. Wegens hun ligging aan de rechter IJsseloever vormden deze steden bruggehoofden in het toen nog door de vijand bezette en/of gecontroleerde gebied ten oosten van de IJssel. Tegenover Zutphen, op de linker IJsseloever, zou door het Staatse leger kort voor 1583 een schans zijn aangelegd, welke in genoemd jaar door de Spaanse bevelhebber Taxis werd overrompeld, doch met de inneming in 1591 van Zutphen definitief in Staats bezit geraakte.

Nadat vanaf 1589, met de nodige onderbrekingen voortgezet tot en met 1606, redouten (lees: redouten met reduyts) waren aangelegd en wel langs de rechter Waaloever vanaf (de) Schenkenschans tot Gorinchem (27 stuks) en langs de linker Rijnsoever vanaf voren genoemde schans tot tegenover de schans "IJsseloord" (9stuks), werd einde 1598 het IJssel-frontier onderhanden genomen.

Toch zou het nog zeven jaren duren voor daadwerkelijk met de aanleg van de IJssel-redouten werd begonnen. De dreiging van een nieuwe Spaanse inval in centraal Nederland, geleid door de bekwame Spinola, die in 1605 als opperbevelhebber van de Spaanse troepen in de (zuidelijke) Nederlanden was aangetreden, zal hieraan niet vreemd geweest zijn. Volgens de resolutien der Staten-Generaal over 1605 en 1606 werden toen onder directie van de Ingenieur-Landmeter Bernard Kempinck op de linker IJsseloever tot ter hoogte van Zwolle 26 redouten aangelegd, warvan 12 tussen de schans "IJsseloord" en die tegenover Zutphen. De locatie van laatstgenoemde redouten is vrij goed bekend, in het bijzonder die van de met plaatselijke benamingen aangeduide nummers 6 tot en met 12, waarvan het timmerwerk van de reduyten door Kempinck werd uitbesteed aan (Aannemer) Abraham Tymmerman.

Gaande van zuid naar noord zou de locatie als volgt geweest zijn: ter plaatse van de huidige IJsselbruggen in de A12 (autosnelweg), alwaar voor 1950 een voetveer zou zijn geweest?; bij het Lathumse Veer; bij Worth-Rheden ter hoogte van de Kruishorst; bij het Rhedense Veer; op de hoge oever op Steeg; vervolgens genoemd in het contract met Abraham Tymmerman: "op ten Cleijnen Havicker Weerdt", nabij het v.m. voetveer naar Bingerden; "op 't Berchse hoofd", stroomopwaarts van Doesburg; "op ten Fraterweerd", stroomafwaarts van Doesburg; "op 't hooge Dierensche schaar", ter hoogte van Spankeren; "op Halfvasten", stroomopwaarts van het Brummense Veer; "op ten Holthuser Weerdt" en "op Borgeniers Wals Weerdt", stroomopwaarts van de bruggen te Zutphen.

De hiervoor genoemde locaties zijn ontleend aan de Atlas van Historische vestingswerken in Nederland, provincie Gelderland, uitgave van de Stichting Menno van Coehoorn.

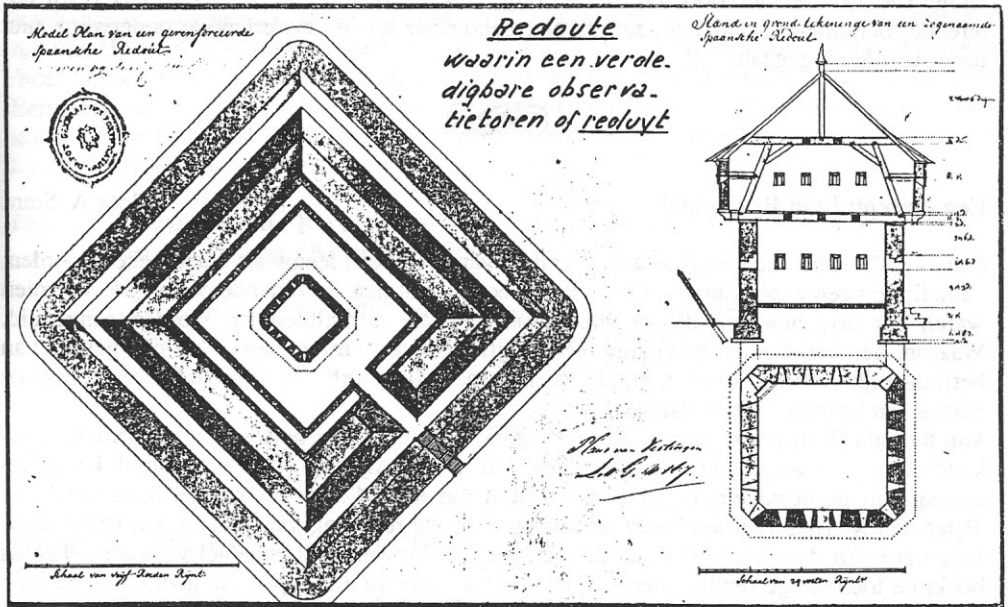
Het bestaan van 26 redouten langs de IJssel wordt bevestigd in een Duits handschrift betreffende de strijdkrachten en verdedigingsmiddelen van de Republiek in 1608, vermeldende dat de Veluwe geen schansen bezit behalve "IJsseloord" en "Von dar an sind lengst der IJszel 27 steinere Reduyten oder Thürn gemacht, dan man gegen des feindes einlauf ins landt wacht musz ufhalten". Opvallend is dat in het handschrift één redoute meer wordt genoemd dan in de resolutien en dat over de schans tegenover Zutphen niet wordt gerept. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat reeds voor 1605 en dan alleen een reduyt, was gebouwd bij het Westervoortse Veer, als is aangegeven op een uit 1653 daterende detailkaart van Nic. van Geelkercken. Welke kaart overigens ook een reduyt aangeeft aan de Westervoortse kant van het veer. De schans tegenover Zutphen, welke na de inneming van deze stad in 1591 haar functionele betekenis had verloren, zou nadien niet meer bezet zijn geweest en in vervallen toestand zijn geraakt, zodat ze (1608) niet meer als potentieel vestingwerk is meegeteld (Atlas St. MvC).

Toch is hiermee het relaas over de IJssel-schansen en-redouten nog niet ten einde. Beschouwen we daartoe namelijk een detail van de "Kaart van het Kwartier van Veluwe" uit de Atlas Major van de internationaal bekende cartograaf Johan Blaeu uit 1662, waarop de schansen met een stervormig figuurtje en de redouten met een kruisje zijn aangegeven, dan onderkennen we tussen Arnhem en Zutphen de schans "IJsseloord", een schans bij Leuvenheim/Brummen en de (verlaten en vervallen) schans tegenover Zutphen, terwijl dit rivierenvak 20 redouten telt. De verschillende met betrekking tot de uit 1608 daterende gegevens zijn als volgt te verklaren.

De schans bij Leuvenheim zou eerst in 1609 zijn aangelegd en in 1629 door vanuit Wezel opererende Spaans/Keizerlijke troepen onder bevel van Graaf Hendrik van den Bergh zijn ingenomen. Voor de rivierovergang van deze troepen, waarmee een groots opgezette inval in de Veluwe werd ondernomen, deed van den Bergh aldaar, aan de Veluwe-kant gedekt door de inmiddels door zijn manschappen bezette schans, een meegevoerde pontonbrug over de IJssel aanleggen. Aan de, de bewoners van de Veluwe veel leed en schade berokkende inval, die ten doel had het Staatse Leger het beleg van 'sHertogenbosch te doen op-

breken, kwam abrupt een einde toen een van Prins Frederik Hendriks bevelhebbers bij verrassing Wezel innam. Van den Bergh trok zich daarop met zijn troepen ijlings terug en ont-rimde de schans na deze twee en een halve maand bezet te hebben gehad. De inval had echter tot gevolg dat het aantal redouten daarna sterk werd uitgebreid, wat o.a. blijkt uit van Slichtenhorst's kaarten, overgenomen van Pontanus, 1639, waarop langs de

IJssel 40 redouten en 5 forten of schansen zijn aangegeven. Hetzelfde geldt m.m. voor de afgebeelde kaart van Blaeu, waarop met enige vrijheid ten aanzien van de locatie, het reduyt bij het Westervoortse veer en de twaalf in 1606 aangelegde redouten met de nummers O tot en met 12 zijn aangegeven.

Het afgebeelde reduyt, een z.g. Spaansche Redoute, is van later type dan dat van de hier besproken reduyten doch vergeleken met de summiere, nog beschikbare gegevens van de laatsgenoemde, zullen ze enkel in afmeting en detail van mekaar hebben afgeweken. Zo bedroeg de grootste buitenafmeting van het 17e eeuwse type 30x30 voeten ($\pm 9,00 \times 9,00$ m.), die van afgebeelde Spaansche Redoute 24x24 voeten ($\pm 7,20 \times 7,20$ m.); beide waren, zowel op de begane grond als op de verdieping, alzijdig rijkelijk van schietgaten voorzien. Opvallend is verder de extra beveiliging rondom de torens door middel een aaneengesloten rij van naar voren hellende, aangepunte palen, strompalen of palissade genoemd.

De vraag of van de hier beschreven vestingswerken nog iets over is, kan met een bijna volmondig neen beantwoord worden. De redouten schijnen bereids einde 18e, begin 19e eeuw geslecht en gesloopt of anderszins verdwenen te zijn. De schans "IJsseloord" geraakte na aftocht van de Fransen in 1673, in verval en was volgens een bericht uit 1741 toen "genoegzaam verdweenen"; in 1809 kwam het terrein aan de Waterstaat.

De schans Leuvenheim zou, zij het in vervallen toestand, omstreeks 1860 nog aanwezig zijn geweest; het restant ervan werd ca. 1880 opgenomen in het terrein van de toen aldaar te stichten steenfabriek "De Schans", welke op haar beurt in 1938 werd geamoveerd. Als,

boven het omringde maaiveld uitstekende, beboste plek aan het eind van de Schansweg te Leuvenheim, is het vervormde restant van de v.m. schans thans nog kenbaar in het terrein aanwezig.

Van de schans tegenover Zutphen is reeds vermeld dat dit na 1591 niet meer bezet verdedigingswerk, spoedig in verval is geraakt en in de loop van de 17e eeuw geheel is verdwenen. Op de latere defensiewerken van de v.m. IJsselinie, t.w. batterijen (=geschutopstellingen) en het sperfort "Westervoort" en de allerjongste, de uit de dertiger jaren van onze eeuw daterende, betonnen kazematten, zal als niet behorende tot het onderhavige onderwerp, niet nader worden ingegaan.

Een dierentuin in Rozendaal

door A. Stam

Sedert 1243 is het aantoonbaar dat de graven van Gelre een leeuw als wapenteken voerden, namelijk op een zegel van graaf Otto II aan een uit dat jaar stammende oorkonde. Voordien waren het drie bloemen die in oude kronieken als mispelbloemen worden aangeduid. Waarom het wapenteken gewijzigd werd blijft een vraag, misschien is het een gevolg van het huwelijk van Otto's vader, graaf Gerhard, met Margaretha van Brabant, dochter van de hertog van Lotharingen en Brabant.

Van Reinald II, de eerste graaf van Gelre die zich, sedert 1339, hertog mocht noemen, is bekend dat hij het wapendier van zijn geslacht in levende lijve op Rozendaal hield. Uit de rekening van de hertogelijke rentmeester blijkt dat in 1342 op het kasteel Rozendaal ene 'Peter den Meister van den Lewe' aanwezig was. De rekening van precies een halve eeuw later vermeldt Arnt van Assel als de man die 'die Lewen op Rosendael verwaert.' Tevens boekt de toenmalige rentmeester de aankoop van tientallen schapen die gedurende de loop van dat jaar geslacht werden om tot voedsel voor de leeuwen te dienen. Dat jaar lieten 114 schapen het leven.

De leeuwenoppasser behoorde tot het 'huisgesinde' van de hertog, waaronder we moeten verstaan de vaste staf van personeel. Rozendaal was de residentie van de hertog waar hij verbleef wanneer de landsheerlijke plichten hem niet elders in zijn gebied riepen. Wanneer de hertog naar andere steden ging bleef de hertogin in de regel op Rozendaal.

De leeuwenoppasser ontving als personeelslid zijn kleding op kosten van de hertog.

Zo ontving hij volgens de rentmeestersrekening in 1394 een 'rock' waarvoor 5 ellen zwarte stof en (voor de voering) 5 ellen wit beschikbaar werden gesteld. Enige jaren later is er sprake van een grauwe stof voor de 'nederste clederen' en groene stof voor de mouwen. Omstreeks 1400 werd Herman als Leeuwenmeister vermeld, in die tijd ontving de oppasser dagelijks twee 'groten' als loon. Volgens een Franse schrijver (Loisel) zou hij de stamvader van een geslacht van leeuwenoppassers zijn geweest omdat tot 1518 voortdurend melding wordt gemaakt van ene Herman die op Rozendaal de zorg voor de leeuwen droeg.

Overigens waren niet alleen op Rozendaal leeuwen aanwezig, de Gelderse hertogen blijken deze dieren, althans gedurende zekere tijd, eveneens in Nijmegen en Grave te hebben gehouden. In 1388 is in Nijmegen sprake van een leeuwenhuis en een leeuwentoren op de burcht (Valkhof). Rond die tijd wordt ook in Grave van de aanwezigheid van leeuwen melding gemaakt. De Gelderse hertogen verbleven regelmatig in beide steden. Behalve de leeuwen werden ook andere exotische dieren op Rozendaal gehouden. De landrentmeestersrekeningen maken in 1400 meldingen van Herman de Papegaaienmeister en van de aankoop van appels en amandelen voor deze vogels.

Warschijnlijk heeft er ook enige tijd een dromedaris verblijf gehouden. In de Arnhemse stadsrekening over 1418/1419 wordt gemeld dat verschillende raadslieden en schepenen uit die stad 'den dromeldarius' zagen. Het is niet aan te nemen dat anderen dan de hertog zo'n exotische diersoort hebben kunnen importeren en bezitten.

Vermoedelijk zijn deze Arnhemse bestuurders, zoals herhaaldelijk gebeurde, op Rozendaal geweest voor beraad met de hertog en hebben daar dit nieuwe pronkstuk in de hertogelijke menagerie kunnen bewonderen. Het houden van een dromedaris was in die tijd niet ongebruikelijk aan vorstelijke hoven. In 1366 is al sprake van een dromedaris bij het grafelijk hof van Holland te 's Gravenhage. De hertogelijk dierentuin te Rozendaal, die enige eeuwen moet hebben bestaan, werd na de dood van hertog Karel van Egmond in 1538 opgeheven. Een leeuw en leeuwin die toen nog het leeuwenhuis te Rozendaal bewoonden, werden verkocht aan de landgraaf Philips van Hessen. Een voortzetting van de dierentuintraditie in het huidige park Rozendaal ligt nog niet in het verschieet.....

Bronnen: G. van Hasselt - Rosendaal, p. 31, 55, 56, 60, 77, 78, 83

Prof. Dr. W. Jappe Alberts - de Stadsrekeningen van Arnhem, dl III, p. 372.

Dr. F. Gorissen - Stedeatlas van Nijmegen, 1956, p. 96.

A. Stam en J. Teeuwisse - Middeleeuwse menagerien in Europa, kand. scriptie Univ. v. Amsterdam, juni 1983, p. 25/26

GELDERS OUDHEIDKUNDIG CONTACT

Het Gelders Oudheidkundig Contactbericht verschijnt als kwartaalblad van de Stichting Gelders Oudheidkundig Contact. Deze stichting heeft ten doel organiserend, stimulerend en adviserend te werken voor de oudheidkundige instellingen en organisaties in Gelderland en voor die op verwant gebied.

Het Gelders Oudheidkundig Contactbericht is een onmisbaar blad voor iedereen die belangstelling heeft voor de geschiedenis van Gelderland in het algemeen en die van streek en plaats bijzonder. Het geeft *Nieuws van verenigingen en musea* in de provincie en over tentoonstellingen op historisch gebied. In een speciale rubriek worden mededelingen gedaan aangaande de beoefening van de *Archeologie in Gelderland*, die niet zonder betekenis is dankzij het enthousiaste werk van vele amateur-archeologen, veelal verenigd in werkgroepen en dankzij verschillende wetenschappelijke instituten met opgravingsbevoegdheid. Een spiegel van de zorg voor de monumenten in deze provincie wordt gepresenteerd in de rubriek *Monumentenberichten*. Zo krijgt men kijk op monumentaal Gelderland: kerken en kastelen, molens en andere monumenten van bedrijf en techniek, boerderijen en woonhuizen, beschermde stads- en dorpsgezichten.

Voor de instandhouding spannen zich vooral de verschillende verenigingen en stichtingen tot behoud van monumenten in, alsmede de in getal groeiende gemeentelijke monumentencommissies. *Boekennieuws* volgt de stroom van publicaties over de geschiedenis van Gelderland op de voet. In deze rubriek vindt men de verschijnende historische boeken aangekondigd of besproken.

Afzonderlijke aandacht verdient de rubriek *Genealogisch nieuws*, waarin het werk van tal-

rijke instellingen op het gebied van stamboomonderzoek en de publicaties de revue passe-
ren.

Behalve door het uitgeven van dit blad wordt het doel van de stichting ondermeer verwezenlijkt door het organiseren van Contactdagen en ontmoetingsavonden voor de aangesloten instellingen en organisaties, het uitgeven van een Gelders Oudheidkundig Adressenboekje, een sprekerslijst, de uitgave van museumgidsen en folders, de organisatie van de Cursus voor Amateurhistorici, en de Cursus voor Museumbeheer, het geven van adviezen bij de aanvraag, besteding en de verdeling van subsidies, door het verlenen van uitgebreide service bij opslag, restauratie en documentatie van museumvoorwerpen via de Sectie Oudheidkundig Depot, het beheren van de Centrale Gelderse Diatheek ten dienste van organisaties, particulieren en onderwijs, en het beheer van het Bouwfragmentendepot ten behoeve van restauraties.

Bij de stichting zijn ruim 160 Gelderse instellingen en organisaties *aangesloten*. Het kwartaalblad wordt aan \pm 1500 *abonnees* verzonden. Aangeslotenen en abonnees vormen de ruggegraat der stichting. Voor de instandhouding van het dienstbetoon is de stichting vooral aangewezen op de gewaardeerde steun van de provincie Gelderland.

De stichting Gelders Oudheidkundig Contact is graag bereid om de abonnees in te schrijven als begunstiger. Zij betalen dan een donatie (fiscaal aftrekbaar) van f 25,- en ontvangen het Contactbericht gratis.

- begunstiger (Contactbericht gratis) minimum donatie f 25,-
- Gelders Oudheidkundig Contactbericht, abonnement 1988 f 15,-

U kunt zich bovendien verzekeren van de ontvangst van het Gelders Oudheidkundig Persoverzicht 1987, een jaaroverzicht van historische artikelen, verschenen in krant en tijdschrift. Door betaling van f 8,- wordt het aldus gereserveerde persoverzicht 1987 na verschijning aan u toegezonden.

Postbus 359, 7200 AJ Zutphen; telefoon: 05750-11826.

